काठमाडौं महानगरपालिका वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन, २०७७

स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशित मिति
२०७७।१०।१४

संवत् २०७७ सालको ऐन नं. ४

प्रस्तावना : स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, प्राकृतिक स्रोतको समुचित उपयोग एवं दिगो व्यवस्थापन गर्न, वातावरण र विकासबीच सन्तुलन कायम गर्न तथा प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण गर्न वाञ्छनीय भएकाले, नेपालको संविधानको धारा २२१ बमोजिम अनुसूची ८ र अनुसूची ९ मा उल्लेखित वातावरण, प्राकृतिक स्रोत र जैविक विविधतासम्बन्धी स्थानीय तहको अधिकार कार्यान्वयनका लागि कानुनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकाले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ (१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी काठमाडौं महानगरपालिकाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद–१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम **"काठमाडौं महानगरपालिका वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन, २०७७"** रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुने छ ।

२. **परिभाषा** : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा, –

(क) **"अनुकुलन"** भन्नाले जलवायु परिवर्तनको असर र सम्भाव्य जोखिमको आँकलन गरी परिवर्तित जलवायु सुहाउँदो अनुकूल हुने गरी रुपान्तरण गर्ने तथा थप हानि नोक्सानी रोकथाम वा न्यूनीकरण गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(ख) **"उत्सर्जन"** भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रबाट निश्चित समय अवधिमा वातावरणमा हरितगृह ग्याँस अन्य कुनै ग्याँस, धुलो, धुँवासमेत निष्कासन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(ग) **"कार्यपालिका"** भन्नाले काठमाडौं महानगरपालिकाको नगर कार्यपालिकालाई सम्झनु पर्छ ।

(घ) **“खुल्ला क्षेत्र”** भन्नाले मानिसहरु जमघट हुन सक्ने, विभिन्न कार्यक्रम र पर्व मनाउन सक्ने, सार्वजनिक हित तथा विपद् व्यवस्थापनमा समेत सहयोग पुग्ने गरी सुरक्षित गरिएको स्थललाई सम्झनु पर्छ । सो शब्दले कुनै निश्चित प्रयोजन नतोकिएको खुल्ला क्षेत्र समेतलाई जनाउँछ ।

(ङ) **“जलवायु परिवर्तन”** भन्नाले लामो समयको अन्तरालमा प्राकृतिक रुपमा हुने जलवायुको उतारचढावका अलावा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा मानवीय क्रियाकलापले वायुमण्डलको बनोटमा हुने फेरबदलका कारण पृथ्वीको जलवायुमा क्रमशः देखापर्ने परिवर्तनलाई सम्झनु पर्छ ।

(च) **“जोखिमपूर्ण फोहर”** भन्नाले प्राकृतिक वातावरणमा ह्रास ल्याउने र मानव तथा अन्य प्राणीको स्वास्थ्यमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने विस्फोटक, ज्वलनशील, चिरस्थायी तथा संक्षारक (कोरोसिभ) गुण भएका फोहर वा विभिन्न रुपमा निष्काशित वस्तु, पदार्थ वा रेडियो बिकीरणलाई सम्झनु पर्छ ।

(छ) **“जैविक विविधता”** भन्नाले पारिस्थितिक प्रणाली (इको सिस्टम) को विविधता, प्रजातिय विविधता (स्पेसिज डाइभरसिटी) तथा वंशाणुगत विविधता (जेनेटिक डाइभरसिटी) लाई सम्झनु पर्छ ।

(ज) **“तोकिएको” वा “तोकिएबमोजिम”** भन्नाले यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(झ) **“निष्कासन”** भन्नाले ध्वनि, ताप वा फोहरमैला फाल्ने, थुपार्ने, वा निष्कासन गर्ने कार्यलाई सम्झनु पर्छ ।

(ञ) “**प्रमुख**” भन्नाले काठमाडौं महानगरपालिकाको प्रमुखलाई सम्झनु पर्छ ।

(ट) **“परिषद”** भन्नाले दफा ४७ बमोजिमको स्थानीय वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद्लाई सम्झनु पर्छ ।

(ठ) **“प्रदूषण”** भन्नाले फोहरमैला, रसायन, ताप, ध्वनी, दृश्य, विद्युतीय, विद्युत-चुम्बकीय तरंग वा रेडियोधर्मी बिकीरणका कारण वातावरणमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपले परिवर्तन गरी वातावरणमा उल्लेखनीय ह्रास ल्याउने, क्षति पुऱ्याउने वा वातावरणको लाभदायी वा उपयोगी प्रयोजनमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने क्रियाकलापलाई सम्झनु पर्छ ।

(ड) **"प्रस्ताव"** भन्नाले विद्यमान वातावरणीय अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन सक्ने किसिमको काठमाडौं महानगरपालिका वा स्थानीय कानुनबमोजिम सञ्चालन गरिने वा अनुमति प्राप्त विकास कार्य, भौतिक क्रियाकलाप वा भू-उपयोगको परिवर्तन गर्ने कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा तयार गरिएको प्रस्तावलाई सम्झनु पर्छ ।

(ढ) **"प्रस्तावक"** भन्नाले प्रस्तावको स्वीकृतिको लागि निवेदन दिने र त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृति प्राप्त व्यक्ति, सरकारी, अर्धसरकारी वा गैरसरकारी निकाय वा संस्थालाई सम्झनु पर्छ ।

(ण) **"फोहरमैला"** भन्नाले घरेलु फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला वा हानिकारक फोहरमैला, शौचालयजन्य फोहरमैला, सङ्क्रमणजन्य फोहरमैला समेतलाई सम्झनु पर्छ र सो शब्दले तत्काल प्रयोग हुन नसक्ने अवस्थामा रहेको, फालिएको वा सडेगलेको वातावरणमा ह्रास आउने गरी निष्कासन गरिएको तरल, ठोस, ग्याँस, लेदो, धुँवा, धुलो, विद्युतीय तथा सूचना प्रविधिका लागि प्रयोग भएका लगायतका पदार्थ वा त्यस्तै प्रकारका अन्य वस्तुहरु वा अनाधिकृत रुपमा सार्वजनिक स्थलमा टाँसिएको पोष्टर, पम्प्लेट अन्य विज्ञापन सामग्री तथा कार्यपालिकाले समयसमयमा निर्णय गरी स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी फोहरमैला भनि तोकिदिएका अन्य वस्तु समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

(त) **"वन"** भन्नाले पूर्ण वा आंशिक रुपमा रुख वा बुट्यानले ढाकिएको क्षेत्रलाई सम्झनु पर्छ ।

(थ) **"वन पैदावार"** भन्नाले वनमा रहेका वा पाईएका वा वनबाट ल्याइएका देहायका पैदावार सम्झनु पर्छ :–

(१) काठ, दाउरा, गोल, खैरकच, खोटो, काठको तेल, बोक्रा, घाँस, लाहा, पिपला- पिपली,

(२) रुख, विरुवा, पात, डाँठ, फल, बीज, फूल, भुवा, जरा, गानो, बोक्रा, गमरजीन, लोहवान, जङ्गली जडीबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावार, जङ्गली मह, वनस्पति तथा तिनको विभिन्न भाग वा सुक्ष्म अङ्ग,

(३) चट्टान, माटो, चुन ढुङ्गा, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा वा अन्य खनिजजन्य पदार्थ वा

(४) वन्यजन्तु, पशुपंक्षी वा वन्यजन्तुको ओखेटोपहार ।

(द) **"वातावरण"** भन्नाले प्राकृतिक, सांस्कृतिक र सामाजिक प्रणालीहरु, आर्थिक तथा मानवीय क्रियाकलापहरु र यिनको अवयवहरु तथा ती अवयवहरुबिचको अन्तरक्रिया तथा अन्तरसम्बन्धलाई सम्झनु पर्छ ।

(ध) **"वातावरणीय अध्ययन"** भन्नाले कुनै प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा त्यसबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव निराकरण वा न्यूनीकरण गर्नको लागि अवलम्बन गरिने उपायका सम्बन्धमा गरिने संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणलाई सम्झनु पर्छ ।

(न) **"सम्पदा"** भन्नाले महानगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक, वैज्ञानिक, आध्यात्मिक, सौन्दर्यपरक वा सामाजिक दृष्टिबाट महत्वपूर्ण मानिने कुनै पनि वस्तु, भौतिक संरचना, स्थान, वनस्पति तथा जीवजन्तुलाई सम्झनु पर्छ ।

(प) **"सिमसार"** भन्नाले भूमिगत जलस्रोत वा वर्षातका कारण पानीको परिमाण रहने वा प्राकृतिक वा मानव निर्मित, स्थायी वा अस्थायी जमेका वा बगेका, स्वच्छ वा नुनिलो पानी भएको धापिलो जमिन (Swamp), दलदले जमिन (Marsh), नदीबाट प्रभावित जमिन (Riverine Floodplain), ताल (Lake), पोखरी (Pond), जलभण्डार क्षेत्र (Water Storage Areas) र यस्तै प्रकृतिका कृषि जमिन (Agriculture Land) समेतलाई सम्झनु पर्छ ।

(फ) **"संरक्षण"** भन्नाले वातावरण, जैविक विविधता तथा सम्पदाको सुरक्षा, स्याहार, सम्भार, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा सदुपयोग सम्झनु पर्छ ।

(ब) "**विभाग**" भन्नाले काठमाडौं महानगरपालिका अन्तर्गतको वातावरण व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य गर्ने विभागलाई सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद–२

वातावरण संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

३. **वातावरण संरक्षण गर्नुपर्ने** : (१) आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरण संरक्षण गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ।

(२) वातावरण संरक्षण, प्रवर्द्धन र वातावरणमैत्री समाज निर्माणमा योगदान गर्नु प्रत्येक महानगरबासीको कर्तव्य हुने छ।

४. **वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्ने** : (१) प्रचलित भू-उपयोग नीति समेतलाई मध्यनजर गरी महानगरपालिकाभित्र वातावरणका दृष्टिले संरक्षण आवश्यक रहेको क्षेत्र पहिचान गरी त्यस्तो क्षेत्रलाई कार्यपालिकाबाट निर्णय गरी वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्ने छ।

(२) कुनै सडक, भवन, नदी व्यवस्थापन वा अन्य कुनै भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्दा निर्माण कार्यको प्रारम्भिक अध्ययन प्रक्रिया सुरु हुनु अगाडि नै संघ र प्रदेशका सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी कार्यपालिकाले कुनै क्षेत्र विशेषलाई वातावरण संरक्षण गर्ने उद्देश्यले खुल्ला वा हरियाली क्षेत्रको रुपमा तोक्न सक्ने छ।

(३) कुनै क्षेत्र वा स्थान विशेषमा अत्याधिक वातावरणीय प्रदूषण, भूःस्खलन, प्राकृतिक सम्पदाको अत्याधिक दोहन वा प्राकृतिक विपत्ति हुन गई जनस्वास्थ्य वा वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव परेको वा पर्ने सम्भावना देखिएको अवस्थामा कार्यपालिकाले प्रदेश सरकार र सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरी त्यस्तो क्षेत्र वा स्थानलाई वातावरणीय दृष्टिले संवेदनशील क्षेत्र तोक्न सक्ने छ।

(४) उपदफा (१),(२) र (३) बमोजिमको वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र, खुल्ला वा हरियाली क्षेत्र र संवेदनशील क्षेत्रको व्यवस्थापन कार्यपालिकाबाट तोकिएबमोजिम हुने छ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम व्यवस्थापन गर्दा कार्यपालिकाले आवश्यकताअनुसार सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय गर्ने छ।

५. **सम्पदाको संरक्षण गर्नुपर्ने** : (१) महानगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सम्पदाको संरक्षण गर्नु महानगरपालिका, नागरिक र सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुने छ।

(२) सम्पदाको संरक्षणका लागि कार्यपालिकाले सरकारी निकाय तथा स्थानीय समुदायसँग समन्वय तथा साझेदारी गर्न सक्ने छ।

६. **वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने** : (१) प्रचलित कानुन तथा मापदण्डबमोजिम प्रस्तावकले प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने छ।

(२) प्रस्तावकले महानगरपालिकाको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माणसम्बन्धी कार्य वा आयोजनासम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि कार्यपालिकासमक्ष पेस गर्नुपर्ने छ।

(३) प्रस्तावकले उपदफा (२) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेस गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने क्रममा वातावरणमा पर्नसक्ने प्रतिकूल प्रभाव र त्यसको न्यूनीकरणको लागि अपनाउन सकिने विभिन्न विकल्पहरूको विस्तृत विश्लेषण गरी त्यस्ता विकल्पमध्ये प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुने विकल्प र सो विकल्प कार्यान्वयन गर्न सकिने आधार र कारणसहित सिफारिस गर्नुपर्ने छ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृतिसम्बन्धी प्रक्रिया तोकिएबमोजिम हुने छ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने नदेखिएमा कार्यपालिकाले आवश्यकता अनुसार प्रस्तावकले पालना गर्नुपर्ने सर्त तोकि त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने छ।

(६) कार्यपालिकाले उपदफा (२) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावको थप वातावरणीय अध्ययन गर्नुपर्ने देखिएमा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न गराउन आदेश दिन सक्ने छ।

(७) उपदफा (५) बमोजिम दिइएको आदेशबमोजिम प्रस्तावकले थप अध्ययन गरि सोको प्रतिवेदन प्रचलित कानुनले तोकेको निकायसमक्ष पेस गर्नुपर्ने छ।

(८) यस ऐन बमोजिम कुनै प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पूर्व सम्बन्धित निकायबाट कार्यसूची स्वीकृत गर्नुपर्ने छ।

(९) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानुनबमोजिम हुने छ।

(१०) यस दफामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रस्तावक महानगरपालिका आँफै भएको अवस्थामा त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन प्रदेश कानुनबमोजिम स्वीकृत हुने छ।

७. **मापदण्ड र गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने** : प्रस्तावकले यस ऐनबमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड एवं गुणस्तरकायम हुने गरी तोकिएबमोजिमको ढाँचामा तयार गर्नुपर्ने छ ।

८. **वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नुपर्ने** : (१) प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नु अगाडि तोकिएबमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नुपर्ने छ ।

(२) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरणका उपायमध्ये कुनकुन उपाय आयोजना निर्माणको क्रममा र कुनकुन उपाय आयोजना सम्पन्न भएपछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सोको समेत उल्लेख गर्नुपर्ने छ ।

(३) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम तयार गरेको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट कार्ययोजना बनाई सोबमोजिम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ र सोको प्रगति विवरण आयोजना कार्यान्वयन सुरू भएपछि प्रत्येक छ महिनामा कार्यपालिकासमक्ष पेस गर्नुपर्ने छ ।

९. **प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न नहुने** : यो ऐन प्रारम्भ भएपछि कसैले पनि कार्यपालिकाले तोकेबमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न गराउनु हुँदैन ।

१०. **प्रस्तावसम्बन्धी अन्य व्यवस्था** : (१) वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन हुने प्रस्तावसम्बन्धी कार्यविधि प्रचलित सङ्घीय तथा प्रदेश कानुनबमोजिम हुने छ ।

(२) सङ्घीय तथा प्रदेश कानुनबमोजिम वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन सम्बन्धमा सम्बन्धित सङ्घीय तथा प्रदेश सम्बद्ध निकायसँग समन्वय गर्ने जिम्मेवारी विभागको हुने छ ।

११. **रोक लगाउन सक्ने** : (१) कसैले पनि यस ऐन र प्रचलित कानुनले तोकेबमोजिमको निकायबाट स्वीकृति नलिई वा स्वीकृति भएभन्दा विपरीत हुने गरी कार्यान्वयन गरेमा कार्यपालिकाले त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनमा रोक लगाउन वा रोक लगाउनको लागि प्रदेश सरकार तथा सङ्घीय मन्त्रालय वा स्वीकृत गर्ने निकायमा सिफारिस गर्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न रोक लगाइएकोमा त्यसरी रोक लगाइएको कारणबाट क्षति पुग्न गएमा प्रस्तावकले सोबापत कुनै किसिमको क्षतिपूर्तिको लागि दाबी गर्न पाउने छैन ।

१२. **अनुकूलन योजना बनाउन सक्ने** : (१) जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर न्यूनीकरण र सम्भावित जोखिमबाट बच्नका लागि कार्यपालिकाले अनुकूलन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुकूलन योजना बनाउँदा जलवायु परिवर्तनको असरबाट बढि जोखिममा पर्ने महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र आर्थिक रुपमा विपन्न समुदायलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

(३) कार्यपालिकाले विकास आयोजना तर्जुमा गर्दा जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर तथा जोखिमको व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्डबमोजिम प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने छ ।

१३. **हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्य गर्न सक्ने** : (१) महानगरपालिकाले हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने छ ।

(२) न्यूनीकरणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानुनबमोजिम हुने छ ।

१४. **प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने** : (१) कसैले पनि प्रचलित मापदण्ड विपरीत वा जनजीवन, जनस्वास्थ्य र वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरी प्रदूषण सृजना गर्न वा गराउन हुँदैन ।

(२) तोकिएको मापदण्ड विपरीत कुनै यान्त्रिक साधन, औद्योगिक प्रतिष्ठान, होटल, रेष्टुरेण्ट वा अन्य ठाउँ वा मालसामान वा वस्तुबाट ध्वनि, दृश्य, ताप, रेडियोधर्मी बिकीरण, तरङ्ग वा फोहरमैला वा दुषित पानी निष्कासन गर्न गराउन हुँदैन ।

(३) तोकिएको मापदण्ड विपरीत नदि, पोखरी, तलाउ वा कुनै पनि किसिमको सतही तथा भूमिगत पानीको श्रोतलाई प्रदुषित गरी जलचर, प्राणी तथा वनस्पतिलाई प्रतिकूल असर पुग्ने कार्य गर्नु गराउनु हुँदैन ।

(४) तोकिएको मापदण्ड विपरीत वायु प्रदुषण हुने गरी धुँवा, धुलो, ग्याँस आदि उत्सर्जन गर्न गराउन हुदैन ।

(५) उपदफा (१) विपरीत कसैले कुनै कार्य गरी वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पारेको देखिएमा महानगरपालिकाले तत्सम्बन्धमा आवश्यक सर्तहरु तोक्न वा त्यस्तो कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्ने छ ।

(६) कुनै किसिमको पदार्थ, इन्धन, औजार वा संयन्त्रको प्रयोगबाट वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव परेको वा पर्ने देखिएमा प्रदेश र

संघीय सरकारलाई सोको जानकारी गराई महानगरपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो पदार्थ, इन्धन, औजार वा संयन्त्रको प्रयोग, उत्पादन, बिक्री वितरण, भण्डारणमा बन्देज लगाउन सक्ने छ र आवश्यक कारबाहीका लागि सिफारिस गर्ने छ ।

(७) प्रदुषणको रोकथाम तथा नियन्त्रणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ ।

१५. **प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्ने** : (१) वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रणसम्बन्धी कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन महानगरपालिकाले सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यकताअनुसार विभिन्न प्रयोगशाला स्थापना गर्न वा सङ्घ र प्रदेशले स्थापना गरेको वा नेपाल सरकारले मान्यता दिएको कुनै प्रयोगशालालाई सो कामको लागि तोक्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना गरिएका वा तोकिएका प्रयोगशालाको मापदण्ड तथा काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुने छ ।

१६. **नमूना सङ्कलन गर्न दिनुपर्ने** : कुनै पनि उद्योग, कारखाना, यन्त्र, सवारी साधन आदिबाट सृजना वा निष्कासन हुने वा हुन सक्ने प्रदुषण, ध्वनि, धुँवा, धुलो, ताप तथा फोहरमैलाको अध्ययन, परीक्षण वा विश्लेषण गर्नका लागि सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले महानगरपालिकाबाट अधिकारप्राप्त व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यकताअनुसार त्यस्ता वस्तु वा पदार्थको नमूना सङ्कलन गर्न दिनुपर्ने छ ।

१७. **वातावरण निरीक्षकको नियुक्ति गर्न सक्ने** : महानगरपालिकाभित्र प्रदूषण कम गर्ने, हटाउने वा नियन्त्रण गर्ने तथा स्वीकृत वातावरणीय प्रतिवेदन अनुसार गर्नुपर्ने कामहरू प्रभावकारी रुपले गर्न गराउन, वातावरण संरक्षणसम्बन्धी प्रचलित मापदण्डको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न कार्यपालिकाले नेपाल सरकारबाट मान्यता प्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट वातावरण वा सोसँग सम्बन्धित विषयमा कम्तिमा स्नातकोत्तर हासिल गरेको व्यक्तिलाई प्रचलित कानुनबमोजिम निर्धारित मापदण्ड र प्रक्रिया पूरा गरी वातावरण निरीक्षक नियुक्त गर्न सक्ने छ । वातावरण निरीक्षकको नियुक्ति नभएसम्मका लागि वातावरण इन्जिनियरलाई वातावरण निरीक्षकको समेत जिम्मेवारी तोक्न सक्ने छ ।

१८. **वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार** : (१) वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ :–

(क) यस ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम तथा प्रचलित सङ्घीय र प्रदेश कानुन तथा मापदण्डबमोजिम प्रदुषण

कम गर्ने, हटाउने वा नियन्त्रण गर्ने कार्य भए नभएको निरीक्षण गर्ने,

(ख) यस ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम तथा प्रचलित कानुन र मापदण्ड विपरीत कुनै ठाउँबाट प्रदूषण निष्कासनसम्बन्धी नकारात्मक कार्य गरे नगरेको सम्बन्धमा निरीक्षण गर्ने,

(ग) स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा तोकिएका सर्तबमोजिम काम भए नभएको सम्बन्धमा स्थलगत जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने,

(घ) खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम गरिएको जाँचबुझ तथा निरीक्षण प्रतिवेदन तोकिएको अधिकारीसमक्ष पेस गर्ने,

(ङ) तोकिएबमोजिमका अन्य कार्य गर्ने ।

(२) उपदफा (१) को खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम निरीक्षण गर्ने सिलसिलामा वातावरण निरीक्षकले सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई पूर्व सूचना दिई कुनै घर, जग्गा, भवन, कारखाना, उद्योग, सवारी साधन, औद्योगिक संयन्त्र, औजार, मेशिनरी, जीव, वस्तु, अभिलेख, कागजात वा अन्य मालसामान वा वस्तुहरुको निरीक्षण, परीक्षण वा जाँचबुझ गर्न सक्ने छ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निरीक्षणको सिलसिलामा वातावरण निरीक्षकले माग गरेको विवरण वा जानकारी उपलब्ध गराई आवश्यक सहयोग गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको कर्तव्य हुने छ ।

(४) वातावरण निरीक्षकको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुने छ ।

परिच्छेद–३

फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था

१९. **फोहरमैलाको प्रबन्ध गर्ने दायित्व** : (१) फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्न स्थानान्तरण केन्द्र (ट्रान्सफर स्टेशन), ल्याण्डफिल साइट, प्रशोधन प्लाण्ट, बायोग्याँस प्लाण्ट लगायत फोहरमैलाको सङ्कलन, अन्तिम विसर्जन तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा संरचनाको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ ।

(२) फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र, स्थानान्तरण केन्द्र वा प्रशोधनस्थलमा फालिएको वा राखिएको फोहरमैला वा सरसफाईको सिलसिलामा जम्मा

भएको फोहरमैला प्रबन्ध गर्ने वा कुनै पनि किसिमबाट प्रयोग गर्ने जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ ।

(३) यस दफाको प्रयोजनको लागि फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र, स्थानान्तरण केन्द्र वा प्रशोधनस्थलमा फालिएको वा राखिएको फोहरमैला वा सरसफाईको सिलसिलामा जम्मा भएको कुनै पनि पदार्थ फोहरमैला मानिने छ ।

२०. **फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने दायित्वः** (१) महानगरपालिकाभित्रको फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने गराउने दायित्व महानगरपालिकाको हुने छ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जोखिमपूर्ण फोहरमैला, हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला वा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन र व्यवस्थापन गर्ने दायित्व निर्धारित मापदण्डको अधीनमा रही त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति वा निकायको हुने छ ।

(३) कुनै उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाले हानिकारक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला तथा औद्योगिक फोहरमैला प्रशोधन गरी बाँकी रहेको फोहरमैला तथा अन्य फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरि दिन महानगरपालिकालाई अनुरोध गरेमा वा महानगरपालिकाले निर्धारण गरेको फोहरमैला व्यवस्थापनस्थल प्रयोग गर्न माग गरेमा महानगरपालिकाले निर्धारण गरेबमोजिम सेवा शुल्क लिई फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरी दिन वा फोहरमैला व्यवस्थापनस्थल प्रयोग गर्न दिन सक्ने छ ।

(४) कार्यपालिकाले सामुदायिक सरसफाईसम्बन्धी निर्देशिका बनाई लागू गर्ने छ ।

(५) फोहरमैला व्यवस्थापनले मानव स्वास्थ्यमा पारेको वा पार्ने प्रभावको जाँच परीक्षण र अनुसन्धान गर्ने अधिकार सम्बन्धित जनस्वास्थ्य अधिकारीसँग हुने छ ।

(६) जाँच परीक्षणमा कुनै निकायमा फोहरमैला व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसकी मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको भेटिएमा महानगरपालिकाले उक्त निकायलाई समयमा नै सचेत गराई प्रचलित कानुनबमोजिम आवश्यक कारबाही गर्ने छ ।

२१. **फोहरमैला उत्पादन कम गर्ने** : (१) महानगरपालिकाभित्र कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले कुनै काम कारोबार गर्दा उत्पादन हुने फोहरमैला यथाशक्य कम गर्नुपर्ने छ ।

(२) आफ्नो क्षेत्रभित्र बिसर्जन हुन सक्ने फोहरमैलाको विर्सजन गरी वा पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाई बाँकी फोहरमैला मात्र निष्कासन गरी

फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउनु प्रत्येक व्यक्ति, संस्था वा निकायको कर्तव्य हुने छ ।

स्पष्टीकरण **"आफ्नो क्षेत्र"** भन्नाले महानगरपालिकाभित्रको निजी घर कम्पाउण्ड, औद्योगिक क्षेत्रको परिसर, अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाको परिसर, औद्योगिक प्रतिष्ठानको परिसर लगायत फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको परिसरलाई सम्झनुपर्छ ।

२२. **फोहरमैला पृथकीकरण** : (१) महानगरपालिकाले फोहरमैलालाई तोकिएबमोजिम जैविक, अजैविक र अन्य प्रकारमा विभाजन गरी स्रोतमै छुट्याउने गरी तोक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तोकिदिएबमोजिम फोहरमैला स्रोतमै छुट्याई संकलन केन्द्रसम्म पुऱ्याउने दायित्व त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुने छ र यसको लागि महानगरपालिकाले आवश्यक प्रविधि, मालसामान, उपकरण, कण्टेनर आदि उपलब्ध गराउन सक्ने छ ।

२३. **फोहरमैलाको निष्कासन** : (१) फोहरमैला निष्कासनको समय, स्थान र तरिका महानगरपालिकाले निर्धारण गरेबमोजिम हुने छ ।

(२) हानिकारक फोहरमैला वा रासायनिक फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायले त्यस्तो फोहरमैला तोकिएबमोजिम व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र वा स्थानान्तरण केन्द्रमा निष्कासन गर्न पाइने छैन ।

२४. **फोहरमैला व्यवस्थापन केन्द्र** : (१) महानगरपालिकाले फोहरमैलालाई व्यवस्थित रुपमा सङ्कलन गर्न प्रत्येक टोल वा बस्तीमा सङ्कलन केन्द्र तोकि आवश्यक कण्टेनरको व्यवस्था गर्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सङ्कलन केन्द्र तोक्दा यथाशक्य टोल वा बस्तीका सबैलाई पायकपर्ने गरी वातावरणीय रुपले उपयुक्तस्थान तोक्नुपर्ने छ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सङ्कलन केन्द्रमा फोहरमैला निष्कासन र संकलन गर्ने समय र तरिका महानगरपालिकाले निर्धारण गरेबमोजिम हुने छ ।

२५. **जोखिमपूर्ण फोहरको व्यवस्थापन** : (१) कुनै जोखिमपूर्ण फोहरको सङ्कलन, भण्डारण, प्रशोधन, बिक्री वितरण, बिसर्जन वा ओसारपसार गर्दा उत्पादक वा

सञ्चालकले जनस्वास्थ्य र वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जोखिमपूर्ण फोहरको व्यवस्थापन गर्दा उत्पादक वा सञ्चालकले आफ्नै खर्चमा व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ ।

(३) जोखिमपूर्ण फोहर व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्य प्रक्रिया तोकिएबमोजिम हुने छ ।

२६. **फोहरमैलाको न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रीय प्रयोग** : (१) महानगरपालिकाले फोहरमैला न्यूनीकरण, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रीय प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक कार्य गर्नेछ र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक निर्देशिका बनाई लागु गर्न सक्ने छ ।

(२) उद्योग उत्पादन प्याकिङ्ग गर्न प्रयोग गरेको वस्तुलाई पुनःप्रयोग गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने काममा प्रोत्साहन गर्न सम्बन्धित उद्योगसँग महानगरपालिकाले समन्वय गर्न सक्ने छ ।

२७. **अनुमतिसम्बन्धी व्यवस्था** : (१) यस ऐनबमोजिम महानगरपालिकाको अनुमति नलिई कसैले पनि फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी काम गर्न वा गराउन सक्ने छैन ।

(२) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न चाहने स्वदेशी वा विदेशी कम्पनी, संस्था वा निकायले देहायको विवरण खुलाई अनुमतिको लागि महानगरपालिकामा निवेदन दिनुपर्ने छ :–

(क) फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना,

(ख) फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी आवश्यक जनशक्ति तथा प्रविधिको विवरण,

(ग) तोकिएबमोजिमको अन्य विवरण ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पर्न आएको निवेदनउपर महानगरपालिकाले आवश्यक जाँचबुझ गरी अनुमति दिन सक्ने छ ।

(४) फोहरमैलाको व्यवस्थापन, पुनःचक्रिय प्रयोग, प्रशोधन र विसर्जनमा आवश्यक पर्ने प्रविधि स्वदेशमा उपलब्ध हुन नसक्ने देखिएमा त्यस्तो प्रविधि उपलब्ध गराउन सक्ने कुनै विदेशी कम्पनी, संस्था वा निकायलाई सम्झौतामा उल्लेखित अवधिभित्र त्यस्तो प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने सर्तमा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई महानगरपालिकाले उपदफा (३) बमोजिम अनुमति दिन सक्ने छ ।

(५) अनुमतिसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ ।

२८. **फोहरमैला व्यवस्थापनमा निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रको संलग्नता** : (१) महानगरपालिकाले आवश्यकता अनुसार यस ऐनबमोजिम अनुमति प्राप्त निजी क्षेत्रका कम्पनी वा सामुदायिक क्षेत्रबाट तोकिएबमोजिम प्रतिस्पर्धा गराई आफ्नो क्षेत्रको फोहरमैला व्यवस्थापन गराउन सक्ने छ ।

(२) उपदफा (२) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्दा निजी क्षेत्रका कम्पनीको हकमा देहायका सबै वा कुनै र सामुदायिक एवं गैरसरकारी सङ्घ, संस्थाको हकमा देहायको कुनै काम गराउन सकिने छ :–

(क) फोहरमैलाको न्यूनीकरणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि,

(ख) फोहरमैला सङ्कलन,

(ग) फोहरमैला ढुवानी,

(घ) फोहरमैलाको प्रयोग, पुनःप्रयोग, पुनःचक्रिय प्रयोग वा प्रशोधन,

(ङ) फोहरमैला विसर्जन,

(च) बन्दपश्चात् व्यवस्थापन ।

२९. **प्रतिस्पर्धा गराई फोहरमैला व्यवस्थापनको जिम्मा दिने** : (१) महानगरपालिकाले यस ऐनबमोजिम निजी क्षेत्र वा सामुदायिक संस्थाबाट फोहरमैला व्यवस्थापन गराउँदा बोलपत्र आह्वान गरी प्रतिस्पर्धा गराई व्यवस्थापकको छनौट गरी व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा दिनुपर्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापकको छनौट गर्दा देहायकाआधारमा गर्नुपर्ने छ :–

(क) महानगरपालिकालाई बुझाउन कबुल गरेको रकम,

(ख) फोहरमैलाबाट ऊर्जा शक्ति उत्पादन गर्ने वा प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने क्षमता, पुँजी, प्रविधि र जनशक्तिको क्षमता,

(ग) आर्थिक तथा प्राविधिक क्षमता,

(घ) फोहरमैला व्यवस्थापनमा अपनाउन प्रस्ताव गरिएको प्रविधिको दिगोपन तथा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण,

(ङ) व्यवस्थापन करार गर्न प्रस्ताव गरिएको व्यवस्थापन शुल्क,

(च) फोहरमैलाको प्रयोग, प्रशोधन वा पुनः प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा भए महानगरपालिकालाई बुझाउन मञ्जुर गरिएको रोयल्टी ।

(३) बोलपत्रसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानुनबमोजिम हुने छ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापनको जिम्मा पाएको कम्पनी, संस्था वा निकायले महानगरपालिकासँग गरेको सम्झौताको अधीनमा रही शुल्क उठाउन सक्ने छ ।

(५) फोहरमैला व्यवस्थापनमा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नतासम्बन्धी अन्य कुराहरु तोकिएबमोजिम हुने छ ।

३०. **फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल निर्माण तथा सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिन सकिने** : (१) निजी क्षेत्रबाट फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल, प्रशोधन स्थल वा अन्य संयन्त्र निर्माण गरी सञ्चालन गर्न स्वीकृति माग गरेमा वातावरण तथा अन्य प्रचलित कानुनको अधीनमा रही त्यस्तो संयन्त्र निर्माण तथा सञ्चालनका लागि महानगरपालिकाले स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निजी क्षेत्रबाट फोहरमैला व्यवस्थापन संयन्त्रको निर्माण तथा सञ्चालन गर्दा तोकिएको वातावरणीय मापदण्डको पालना भए वा नभएको अनुगमन महानगरपालिकाले गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अनुगमन गर्दा स्वीकृत मापदण्डको पालना गरेको नपाइएमा त्यस्तो मापदण्ड पालनाको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्न समयावधि तोकिदिन सक्नेछ र सो समयावधिमा पनि मापदण्डको पालनाको लागि आवश्यक व्यवस्था नगरेमा त्यस्तो व्यक्ति वा कम्पनीको स्वीकृति महानगरपालिकाले रद्द गर्न सक्ने छ ।

३१. **सार्वजनिक निजी साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न सकिने** : (१) महानगरपालिकाले प्रचलित कानुनको अधीनमा रही निजी क्षेत्र, सामुदायिक एवं गैरसरकारी सङ्घ, संस्थासँगको साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सामुदायिक एवं गैरसरकारी सङ्घ, संस्थासँगको साझेदारीमा फोहरमैला न्यूनीकरणको लागि जनचेतना अभिवृद्धि, फोहरमैला संकलन, ढुवानी, फोहरमैला विर्सजन व्यवस्थापन स्थलको बन्दपश्चात् व्यवस्था, उद्यान निर्माण र सौन्दर्यीकरण जस्ता कार्य मात्र गर्न वा गराउन सकिने छ ।

३२. **सेवा शुल्क उठाउन सक्ने** : (१) महानगरपालिकाले फोहरमैला व्यवस्थापन गरेबापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क लगाई उठाउन सक्ने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्कको निर्धारण फोहरमैलाको परिमाण, तौल तथा प्रकृति र तोकिएबमोजिमका अन्य कुराहरुको आधारमा महानगरपालिकाले गर्ने छ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्क महानगरपालिका आफैंले वा निजले तोकेको संस्था वा निकायमार्फत् समेत उठाउन सक्ने छ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा २७ बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पाएको व्यक्ति, संस्था वा निकायले महानगरपालिकासँग भएको सम्झौताको आधारमा फोहरमैला व्यवस्थापन गरेबापत सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्ने छ।

तर तोकिएबमोजिमका विपन्न वर्गलाई सेवा शुल्कमा तोकिएबमोजिम छूट दिइने छ।

(५) यस दफाबमोजिम शुल्कबाट प्राप्त आम्दानी तथा फोहरमैला व्यवस्थापन निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउँदा प्राप्त हुने आम्दानी महानगरपालिकाले एउटा छुट्टै शीर्षकमा राखी तोकिएको मापदण्डको अधीनमा रही फोहरमैलाको व्यवस्थापन, वातावरणीय संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन प्रभावित क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्नुपर्ने छ।

परिच्छेद–४

जैविक विविधता संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था

३३. **जैविक विविधताको संरक्षण गर्नुपर्ने** : (१) आफ्नो क्षेत्रभित्रको जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम जैविक विविधताको संरक्षणसम्बन्धी कार्यक्रम गर्दा सङ्घीय तथा प्रदेशको कानुन तथा मापदण्ड प्रतिकूल नहुने गरी देहायबमोजिम गर्नुपर्ने छ :-

(क) कृषिजन्य जैविक विविधता संरक्षणः–

(१) विकासका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दा कृषि जैविक विविधिताको संरक्षणलाई विशेष महत्व दिने,

(२) जैविक विविधता, वातावरण र मानव स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने जोखिम भएका

जि.एम.ओ.र एल.एम.ओ.(GMO-Genetically Modified Organism and LMO-Living Modified Organism) तथा त्यसका उत्पादनलाई आवश्यकताअनुसार नियन्त्रण वा निषेध गर्ने,

(३) कृषि पर्यावरणीय सेवाहरुको दिगो परिचालनको लागि पराग सेचक तथा अन्य पर्यावरणीय सेवा प्रदान गर्ने जीवहरुसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, अनुगमन गरी संरक्षणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने,

(४) परम्परागत, ज्ञान सीप तथा अभ्यासको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।

(५) रैथाने प्रजातिको संरक्षण गर्ने ।

(ख) <u>सिमसार संरक्षण</u> :–

(१) स्थानीय जनसमुदायको सहभागितामा उनीहरुको हितका लागि आफ्नो क्षेत्रअन्तर्गतका सिमसारको पहिचान गर्दै सोको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने,

(२) स्थानीय जनसहभागितामा आधारित सिमसार व्यवस्थापनको माध्यमद्वारा सिमसारको स्रोतहरुमाथि समन्यायिक अवसर दिलाउँदै बुद्धिमत्तापूर्ण प्रयोगको अवधारणालाई सार्थक तुल्याउने,

(३) स्थानीय व्यक्ति, समुदाय एवं निकायलाई संलग्न गराउँदै सिमसारको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी बनाउने,

(४) वर्तमान र भावी पुस्ताको फाइदाका लागि प्राकृतिक स्रोत संरक्षण गर्न स्थानीय बासिन्दाको हित हुने खालको सामाजिक र आर्थिक विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

(५) सिमसारमा आश्रित सङ्कटापन्न जीवजन्तु, जलचर, सापेक्षिक जङ्गली जनावर तथा अन्य जलआश्रित आनुवंशिक स्रोतको संरक्षण गर्ने,

(६) वातावरणीय असर न्यून हुने गरी सिमसार क्षेत्रमा वातावरण अनुकूल पर्यटनको विकास गर्दै प्राप्त लाभलाई यथासम्भव सिमसारको व्यवस्थापन र स्थानीय जनसमुदायको हितमा परिचालन गर्ने,

(७) सिमसार संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि तयार गरिने कार्ययोजनाहरुमा स्थानीय जनसहभागिता सुनिश्चित गर्ने,

(८) सिमसार क्षेत्रमा आश्रित स्थानीयबासीको अनुभव, अभ्यास, सीप र ज्ञानको संरक्षण गर्दै सोही आधारमा सिमसारको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न प्रश्रय दिने,

(९) सिमसार व्यवस्थापनमा देखापर्ने समस्याहरुको पहिचान गरी स्थानीयस्तरमै समाधानको उपायहरुको खोजी गर्न जनसहभागिताका आधारमा व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने गराउने,

(१०) सिमसार व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गर्ने र व्यवस्थापन समितिमा स्थानीय जनसमुदायका साथै संघ संस्थाको प्रतिनिधित्व गराउन आवश्यक कानुनी एवं प्रशासनिक व्यवस्था गर्ने,

(११) सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने,

(३) जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानुन र मापदण्डबमोजिम हुने छ।

३४. **<u>जैविक विविधताको अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने</u>** : (१) महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र अवस्थित जैविक विविधताको वस्तुस्थिति र विवरणको अभिलेखीकरण व्यवस्थित र वैज्ञानिक ढङ्गले राख्नुपर्ने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अभिलेखीकरण जैविक विविधतासम्बन्धी निर्देशिका बनाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप अद्यावधिक राख्ने जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ।

(३) जैविक विविधताको अभिलेखीकरणसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ।

३५. **<u>स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, कला, अभ्यास, आदिको संरक्षण गर्नुपर्ने</u>** : (१) जैविक विविधताको सम्बन्धमा स्थानीय समुदायभित्रका व्यक्ति

वा समूहमा रहेको परम्परागत, ज्ञान, सीप, कला, अभ्यास आदिको पहिचान, अभिलेखीकरण, तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ।

(२) महानगरपालिकाले उपदफा (१) बमोजिमको अभिलेखीकरण वैज्ञानिक र व्यवस्थित ढङ्गले तोकिएको ढाँचा र प्रारुपमा राख्ने छ।

३६. **खनिज पदार्थ संरक्षणसम्बन्धी व्यवस्था** : (१) महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका खनिज पदार्थको अवस्था बुझ्न सर्भे तथा खोज गर्न सक्ने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सर्भे तथा खोजबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कको आधारमा प्रचलित नेपालको कानुन प्रतिकूल नहुने गरी महानगरपालिकाले खनिज पदार्थको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने छ।

३७. **जलाधार संरक्षण गर्नुपर्ने** : (१) महानगरपालिकाक्षेत्रभित्र रहेका जलाधारको संरक्षण गर्नु महानगरपालिका, महानगरबासी र सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुने छ।

(२) महानगरपालिकाले सङ्घीय र प्रदेशको कानुन तथा मापदण्डको अधीनमा रही कार्यविधि बनाई महानगरपालिकाभित्रको जलाधार संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने छ।

(३) आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खानेपानीको मुहानको पहिचान, अभिलेखीकरण, संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ।

परिच्छेद–५

वन तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था

३८. **वन, वन पैदावार, वन्यजन्तु तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने** : (१) आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रको वन, वन पैदावार, वन्यजन्तु तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी महानगरपालिकाको हुने छ।

(२) वन, वन पैदावार, वन्यजन्तु तथा हरित क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा सहयोग गर्नु महानगरबासीको कर्तव्य हुने छ।

(३) वन तथा वन पैदावार संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा महानगरपालिकाले सङ्घीय र प्रदेश कानुनको प्रतिकूल नहुने गरी देहायबमोजिमका कार्य गर्नुपर्नेछ :–

(क) सङ्घ तथा प्रदेशसँग समन्वय गरी स्थानीय समुदायको सहभागितामा आफ्नो सीमाभित्रका समुदायमा आधारित

वन, निजी वन, कृषि वन तथा वनमा आधारित उद्योग सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने,

(ख) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह लगायत समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन गर्ने समूहको प्राविधिक, व्यवस्थापकीय, संस्थागत क्षमता विकासमा प्राथमिकता दिने,

(घ) वनसँग सम्बन्धित प्राविधिक सेवालाई प्रभावकारी बनाउनुका अतिरिक्त क्षमता विकासको लागि उत्प्रेरणात्मक अवसरहरु सिर्जना गर्ने,

(ङ) स्थानीय समुदायमा रहेको वनजन्य, जडिबुटी तथा वनस्पति उपयोगसम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप र चिकित्सा पद्धतिलाई आधुनिक विज्ञानसँग संयोजन गर्दै उन्नत प्रकारको ज्ञान, सीप र उत्पादनका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने,

(च) वन्यजन्तु र वनस्पतिको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न सङ्घ, प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीयस्तरका प्राणी उद्यान तथा वनस्पति उद्यानहरु स्थापना र सञ्चालन गर्ने,

(छ) वन पैदावार सङकलनमा दिगोपना र प्रभावकारिताका लागि आधुनिक प्रविधिहरुको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने,

(ज) दिगो वन व्यवस्थापनको मापदण्ड अनुरुप सबै वन व्यवस्थापनमा सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय दृष्टिले दिगोपना सुनिश्चित गर्ने,

(झ) सङ्घ तथा प्रदेशको समन्वयमा संरक्षित क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र तथा वन व्यवस्थापन पद्धतिहरुबाट पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न योगदान पुऱ्याउने,

(ञ) वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधता र जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, पुनःस्थापना र दिगो उपयोग गर्न आवश्यक योजना र कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

(ट) महानगरपालिका क्षेत्रभित्रका जलचरको संरक्षण गर्ने,

(ठ) सङ्घ तथा प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गरी गरिबीको रेखामुनि रहेका जनताको गरिबी न्यूनीकरण गर्न वनको संरक्षण र विकास हुने गरी आयआर्जन तथा पर्यटनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,

(ड) सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग गर्न बनाएको वार्षिक कार्ययोजना महानगरपालिकाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गराउने,

(ढ) महानगरपालिका क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेको काठ दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको बिक्री गर्ने,

(ण) सामुदायिक भू-संरक्षण र सोमा आधारित आयआर्जन कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने,

(त) सङ्घ तथा प्रदेशको मापदण्डको अधीनमा रही महानगरपालिका क्षेत्रभित्रको जडिबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वनपैदावरसम्बन्धी सर्वेक्षण, उत्पादन, सङ्कलन प्रवर्द्धन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापन गर्ने,

३९. **निजी वन दर्ता तथा व्यवस्थापन** : (१) निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी वन दर्ताको लागि डिभिजन वन कार्यालय वा सबडिभिजन वन कार्यालयको सिफारिससहित महानगरपालिकामा निवेदन दिनुपर्ने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन परेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी महानगरपालिकाले निजी वन दर्ता गरी प्रमाणपत्र दिने छ।

(३) व्यवसायिक प्रयोजनका लागि निजी वन वा निजी आवादीमा रहेको वन पैदावरको सङ्कलन तथा ओसारपसार गर्नु परेमा महानगरपालिकाबाट स्वीकृति लिनुपर्ने छ।

(४) निजी वन विकासमा महानगरपालिकाले आवश्यक सहयोग गर्न सक्ने छ। स्थानीय प्रजातिका सहरी वनका लागि उपयुक्त बोटविरुवा रोप्न प्राथमिकता दिनुपर्ने छ।

४०. **सार्वजनिक जग्गामा वन विकाससम्बन्धी व्यवस्था** : (१) महानगरपालिकाले प्रचलित नेपाल कानुन तथा यस ऐनको अधीनमा रही सार्वजनिक जग्गा पाखा वा क्षेत्रमा वन विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न र वन पैदावरको उपयोग तथा बिक्री वितरण गर्न सक्ने छ।

(२) महानगरपालिकाले सडक, नहर, नदी किनार र बाटो किनारमा लगाइएको तथा बाटोमा छहारी पर्ने रुखहरु र चौतारा, कुलाको मुहान, धार्मिकस्थल वा त्यस्तै अन्य संवेदनशील ठाउँमा लगाइएका रुखहरुको संरक्षण गर्न तथा जोखिमपूर्ण अवस्थामा प्रचलित नेपाल कानुनको अधिनमा रही हटाउन सक्ने छ।

४१. **सहरी वनको विकास र व्यवस्थापन** : (१) महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको सहरी क्षेत्र तथा बस्तीमा रहेका सार्वजनिक सडक तथा पार्क जस्ता स्थानमा आफैंले वा कुनै सङ्घ संस्था वा निजी क्षेत्रसँगको साझेदारीमा सहरी वनको विकास तथा व्यवस्थापन गर्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने सहरी वनको वन पैदावार महानगरपालिकाले तोकेबमोजिम प्रयोग गर्न सक्ने छ ।

४२. **वन क्षेत्रको प्रयोग** : महानगरपालिकाले कुनै विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वन क्षेत्रको प्रयोग गर्नुबाहेक अन्य कुनै बिकल्प नभएमा र प्रचलित कानुनबमोजिमको वातावरणीय अध्ययनबाट त्यस्तो योजना सञ्चालन गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने देखिएमा सो आयोजना सञ्चालन गर्न त्यस्तो वन क्षेत्रको जग्गा प्राप्त गर्नको लागि संघीय सरकारसमक्ष अनुरोध गर्न सक्ने छ ।

४३. **नर्सरी र उद्यान स्थापना तथा व्यवस्थापन** : (१) सङ्घीय तथा प्रदेश कानुन प्रतिकूल नहुने गरी, प्रचलित मापदण्ड तथा तोकिएको प्रक्रिया पूरा गरेको सुनिश्चित गरी महानगरपालिका क्षेत्रभित्र जोकोहीले पनि महानगरपालिकाको अनुमति लिई नर्सरी तथा उद्यान सञ्चालन गर्न सक्ने छ ।

(२) महानगरपालिका क्षेत्रभित्र उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालन हुने नर्सरी तथा उद्यानको सम्बन्धमा सङ्घीय तथा प्रदेश मापदण्डसँग नबाझिने गरी सञ्चालन तथा पूर्वाधार मापदण्ड निर्देशिका बनाई लागु गर्ने छ ।

(३) महानगरपालिका क्षेत्रभित्र उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने सबै नर्सरी तथा उद्यानहरुको कम्तिमा वर्षको एक पटक तोकिएबमोजिम अनिवार्य अनुगमन निरीक्षण गर्नुपर्ने छ ।

४४. **खुल्ला क्षेत्र व्यवस्थापन तथा हरियाली प्रवर्द्धन** : (१) महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने छ ।

(२) महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रहने खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा प्रचलित कानुनको प्रतिकूल नहुने गरी वृक्षारोपण, सम्भार, उपयोग र व्यवस्थापन गर्न सक्ने छ ।

(३) खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रको व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ ।

४५. **नदी किनार, नदी उकास, नहर किनार र सडक किनारमा वृक्षारोपण** : (१) महानगरपालिकाभित्रको नदी किनार, नदी उकास, नहर किनार र सडक किनारमा महानगरपालिकाको अनुमति लिई वृक्षारोपण गर्न सकिने छ ।

(२) महानगरपालिकाले वृक्षारोपणसम्बन्धी मापदण्ड बनाई लागु गर्न सक्ने छ ।

परिच्छेद–६

संस्थागत व्यवस्था

४६. **वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कोषको स्थापना र सञ्चालन** : (१) महानगरपालिकामा वातावरण संरक्षण, प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रणका साथै जैविक विविधताको संरक्षणका लागि वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कोषको स्थापना हुने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरु रहने छन् :–

(क) महानगरपालिकाको वार्षिक बजेटबाट विनियोजित रकम,

(ख) सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट वातावरण संरक्षणका लागि प्राप्त रकम,

(ग) विभिन्न सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त रकम,

(घ) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कोषको सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुने छ ।

४७. **वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद गठन गर्न सक्ने** : (१) वातावरण, जैविक विविधता र प्राकृतिक स्रोत संरक्षणसम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित रुपमा कार्यान्वयन गर्न, नीति योजना निर्माण गर्न, विभिन्न निकायबीच समन्वय गर्न तथा यस ऐनअन्तर्गत अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न महानगरपालिकामा वातावरणसम्बन्धी विशेषज्ञ सम्मिलित वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद् रहने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको परिषदमा देहायबमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरू रहने छन् :–

(क) महानगरपालिकाका प्रमुख – **अध्यक्ष**

(ख) उपप्रमुख – **सदस्य**

(ग) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत – **सदस्य**

(घ) स्वास्थ्य समिति संयोजक – **सदस्य**

(ङ) वातावरण समिति संयोजक – **सदस्य**

(च) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोतको क्षेत्रमा काम गरेका विज्ञ एक जना महिलासहित तीन जना – **सदस्य**

(छ) स्थानीय बासिन्दाहरूमध्ये वनस्पति क्षेत्रमा अनुभव हासिल गरेका एक जना सहित महानगरपालिकाले तोकेका तीन जना – **सदस्य**

(ज) कृषि क्षेत्र हेर्ने कार्यपालिका सदस्य – **सदस्य**

(झ) विभागका विभागीय प्रमुख – **सदस्य सचिव**

(३) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद्को अन्य काम, कर्तव्य तथा अधिकार तोकिएबमोजिम हुने छ ।

४८. **समिति गठन गर्न सक्ने** : (१) महानगरपालिकाले यस ऐनको उद्देश्य पूर्तिको लागि सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञहरु समेत रहेका विभिन्न समितिहरु गठन गर्न सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठित समितिहरुको काम, कर्तव्य र अधिकार कार्यपालिकाले तोकिदिएबमोजिम हुने छ ।

४९. **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन** : (१) यस ऐनअन्तर्गत आवश्यक अनुगमन र मूल्याङ्कन दफा ४७ बमोजिम स्थापित परिषद् वा परिषद्ले तोकेको निरीक्षण समितिबाट गर्ने छ ।

(२) अनुगमन तथा मूल्याङकनसम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ ।

५०. **वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्ने** : (१) महानगरपालिकाले वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने छ ।

(२) महानगरपालिकाले वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्दा वातावरण संरक्षण, जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन, दिगो उपयोग र वातावरणीय र जैविक विविधताका स्रोतहरूको परम्परागत र स्थानीय अभ्यासहरूलाई समेत समावेश गर्नुपर्ने छ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण योजना बनाउँदा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक र आर्थिक रुपमा विपन्न समुदायलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्ने छ ।

(४) वातावरण संरक्षण योजनामा समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तु तोकिएबमोजिम हुने छ ।

परिच्छेद–७

कसूर, जरिवाना तथा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था

५१. **कसूर** : कसैले देहायको कुनै काम गरेमा यस ऐनबमोजिम कसूर गरेको मानिने छ :-

(क) महानगरपालिकाले तोकिदिएको समय र स्थानबाहेक अन्यत्र फोहरमैला निष्कासन गर्ने,

(ख) कण्टेनर वा फोहरमैला सङ्कलन केन्द्रमा राखिएको फोहरमैला अनाधिकृततबरले प्रयोग गर्ने,

(ग) फोहरमैला सङ्कलन केन्द्रमा राखिएको कण्टेनर तोडफोड गर्ने क्षति पुऱ्याउने, राखिएको स्थानबाट हटाउने वा संकलन केन्द्रमा कुनै नोक्सानी पुऱ्याउने,

(घ) यस ऐनबमोजिम अनुमति नलिई फोहरमैला व्यवस्थापनको कार्य गर्ने,

(ङ) यस ऐनबमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि प्रदान गरिएको अनुमतिपत्रमा उल्लेखित सर्तहरु उल्लङ्घन गर्ने,

(च) फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र, कण्टेनर वा फोहरमैला थुपार्ने ठाउँमा कुनै पनि किसिमको हानिकारक पदार्थ फाल्ने, राख्ने वा थुपार्ने,

(छ) घर, कम्पाउण्ड तथा परिसरको फोहरमैला सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा राख्ने, फाल्ने वा थुपार्ने,

(ज) फोहरबाट निस्केको दूषित पानी (लिचेट) वा ढल चुहाई अन्य व्यक्तिको घर वा जग्गा प्रदूषित गराउने,

(झ) सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा सरसफाई तथा फोहरमैला सङ्कलन गर्न महानगरपालिकाले तोकेको समय वा सफाई गर्दाको समयमा त्यस्तो ठाउँमा कुनै पनि किसिमको सवारी साधन बिसाउने वा बिसाइ राखेको सवारी साधन हटाउन इन्कार गर्ने,

(ञ) महानगरपालिकाले तोकेको ठाउँमाबाहेक जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा कुनै पनि किसिमको जोखिमपूर्ण तथा हानिकारक फोहरमैला राख्ने, फाल्ने, थुपार्ने वा निष्कासन गर्ने,

(ट) रासायनिक फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, जोखिमपूर्ण फोहरमैला वा हानिकारक फोहरमैला जथाभावी फाल्ने, राख्ने वा निष्कासन गर्ने वा गराउने,

(ठ) औद्योगिक प्रतिष्ठान वा स्वास्थ्य संस्थाले उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने हानिकारक तथा जोखिमपूर्ण फोहरमैला जथाभावी फाल्ने, राख्ने वा निष्कासन गर्ने वा गराउने,

(ड) फोहरमैला सङ्कलन, ढुवानी तथा फोहरमैला व्यवस्थापनमा बाधा अवरोध सिर्जना गर्ने,

(ढ) फोहरमैला सङ्कलन, ढुवानी तथा अन्तिम निष्कासनस्थलमा अवरोध, बन्द, घेराउ गर्ने वा फोहरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यमा हडताल गर्ने,

(ण) फोहरमैला अत्याधिक उत्पादन हुने वस्तु भनी नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रतिबन्ध लगाएको कुनै वस्तु उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्ने,

(त) प्रचलित कानुनबमोजिम तोकिएको मापदण्ड विपरीत रासायनिक विषादीको आयात गर्ने वा समयावधि सकिएको रासायनिक विषादी प्रचलित कानुन र मापदण्डबमोजिम नष्ट गर्ने जिम्मेवारी पूरा नगर्ने,

(थ) स्रोतमा नै फोहरमैलाको पृथकीकरण नगरी फोहरमैला मिसाएर निष्कासन गर्ने,

(द) मरेको वा मारेको पशुपंक्षी र सोको लादी, प्वाँख, हड्डी तथा माछाको कत्ला आदि सार्वजनिकस्थल, सडक, गल्ली, चोकमा राख्ने, फाल्ने वा थुपार्ने ।

५२. <u>सजाय तथा जरिवाना</u> : (१) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा कसैले देहायको कार्य गरेमा देहायबमोजिमको सजाय तथा जरिवाना हुनेछ :–

(क) दफा ५१ को खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई महानगरपालिकाले पहिलो पटक भए पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना, दोस्रो पटक सोही कसूर गरेमा पाँच हचार रुपैयाँदेखि दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना र सोही कसूर तेस्रो वा सोभन्दा बढि पटक गरेमा प्रत्येक पटकको लागि पन्ध्र हजार रुपैयाँका दरले जरिवाना गरी फोहरमैला

उठाउँदा लाग्ने खर्चसमेत निजबाट असुल उपर गर्न सक्ने छ ।

(ख) दफा ५१ को खण्ड (ख) र (झ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले पाँच सय रुपैयाँदेखि पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ ।

(ग) दफा ५१ को खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले पन्ध्र हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी कण्टेनर वा सङ्कलन केन्द्र व्यवस्थापन गर्न लाग्ने खर्च असुल उपर गर्न सक्ने छ ।

(घ) दफा ५१ को खण्ड (घ) र (ङ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले पन्ध्र हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी अनुमति नलिएसम्म त्यस्तो कार्य गर्न रोक लगाउने छ ।

(ङ) दफा ५१ को खण्ड (च) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले पाँच हजार रुपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ र त्यस्तो वस्तु वा पदार्थबाट कुनै क्षति भइसकेको भए त्यस्तो क्षतिबापतको रकमसमेत कसूरदाताबाट असुल उपर गर्न सक्ने छ ।

(च) दफा ५१ को खण्ड (छ), (ज) र (द) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले पाँच हजार रुपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ ।

(छ) दफा ५१ को खण्ड (ञ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले तीस हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ ।

(ज) दफा ५१ को खण्ड (ट), (ठ) र (त) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई महानगरपालिकाले पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्ने छ र सोही कसूर पुनः गरेमा पहिलो पटक गरेको जरिवानाको दोब्बर जरिवाना गरी प्रचलित कानुनबमोजिम अनुमति रद्द गर्नको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखि पठाउन सक्ने छ ।

(झ) दफा ५१ को खण्ड (ड), (ढ) र (ण) बमोजिमको कसूरलाई प्रचलित सङ्घीय कानुनबमोजिम सजाय हुने छ ।

(ञ) दफा ५१ को खण्ड (थ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई सम्बन्धित महानगरपालिकाले प्रत्येक पटक पाँच सय रुपैयाँ जरिवाना गर्न सक्ने छ।

(२) वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा कसैले देहायको कार्य गरेमा महानगरपालिकाले देहायबमोजिमको जरिवाना गर्ने छ :–

(क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनु पर्ने प्रस्तावको हकमा त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कार्य गरेमा पाँचलाख रुपैयाँसम्म,

(ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा दशलाख रुपैयाँसम्म।

(३) कसैले उपदफा (२) बमोजिमको कार्य गरेमा महानगरपालिकाले तुरुन्त रोकी वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराएमा यस ऐनबमोजिम त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत गराउन र त्यस्तो प्रतिवेदनबमोजिम कार्य भएकोमा सो कार्यलाई सुधार गर्न आदेश दिने छ र यसरी दिइएको आदेशबमोजिम गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको कर्तव्य हुने छ। यसरी दिइएको आदेशबमोजिम कार्य नभएमा महानगरपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम गरिएको जरिवानाको तेब्बर जरिवाना गर्ने छ।

(४) उपदफा (२) मा उल्लेखित विषयबाहेक कसैले यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड विपरीतका कुनै कार्य गरेमा महानगरपालिकाले त्यस्तो कार्य गर्न बन्देज लगाई तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी दुई महिनाभित्र यो ऐन वा यस ऐनबमोजिम बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्डबमोजिमको कार्य गर्न आदेश दिन सक्ने छ। यसरी दिएको आदेशबमोजिम कार्य नभएमा यस उपदफाबमोजिम गरिएको जरिवानाको तेब्बर जरिवाना लाग्ने छ।

(५) उपदफा (३) वा (४) बमोजिम दिएको आदेशबमोजिमको कार्य नभएमा त्यस्तो कार्यमा बन्देज लगाइनेछ र त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई कालोसूचीमा राख्ने सम्बन्धमा आवश्यक कारबाही गर्न महानगरपालिकाले सिफारिससहित सङ्घ र प्रदेश सरकारमा पठाउनुपर्ने छ।

(६) यस दफाबमोजिम जरिवाना गर्नुअघि जरिवाना गर्न लागेको व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनालाई सफाइ पेस गर्ने मनासिब मौका दिनुपर्ने छ।

५३. **क्षतिपूर्ति** : (१) कसैले यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका वा मापदण्ड विपरीत प्रदूषण गरेको वा जोखिमपूर्ण फोहर निष्कासन गरेको वा कुनै दुर्घटनाजन्य प्रदूषणका कारणबाट कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई कुनै हानि नोक्सानी पुग्न गएमा त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्ति वा संस्थाले आफूलाई पुग्न गएको क्षतिबापत महानगरपालिका वा तोकिएको निकायबाट क्षतिपूर्ति भराई पाउन निवेदन दिन सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन तथा जाँचबुझ गर्दा निवेदकलाई हानि नोक्सानी भएको ठहरेमा क्षतिको यकिन गरी त्यसरी हानि नोक्सानी पुऱ्याउने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकबाट पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने छ ।

(३) महानगरपालिकाको कुनै निकाय वा महानगरपालिकाको स्वामित्व र नियन्त्रणमा रहेको संस्थाले प्रदूषण गरी क्षति पुगेको विषयमा परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन गर्न कार्यपालिकाले मनोनयन गरेको तीन जना विज्ञ रहेको समिति गठन हुनेछ र सो समितिको सिफारिसको आधारमा उपदफा (२) वा (३) बमोजिम क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने छ ।

(४) यस दफाबमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने आधार र अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ ।

५४. **उजुरी निवेदन दिन सक्ने** : (१) कसैले यस ऐन विपरीत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा वा यस ऐन विपरीत हुने कार्य गरेमा वा गर्न लागेमा महानगरपालिकासमक्ष उजुरी निवेदन दिन सक्ने छ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दर्ता भएको उजुरी निवेदनउपर एक महिनाभित्र प्रमुखले निर्णय गर्नुपर्ने छ । निर्णय गर्नुपूर्व सम्बन्धित पक्षलाई सफाई पेस गर्न मनासिब सुनुवाईको मौका दिनुपर्ने छ ।

५५. **पुनरावेदन** : (१) दफा ५२ बमोजिम भएको जरिवानाउपर चित्त नबुझ्ने पक्षले उक्त जरिवानाउपर सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पैंतिस दिनभित्र पुनरावेदन गर्न सक्ने छ ।

(२) दफा ५३ बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धमा भएको निर्णयउपर चित्त नबुझ्ने पक्षले पैंतिस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्ने छ ।

५६. **सहुलियत तथा सुविधा प्रदान गर्न सक्ने** : वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षणमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने कुनै उद्योग, व्यवसाय, प्रविधि वा प्रक्रियालाई प्रोत्साहित गर्न कानुनबमोजिम प्रदान गरिएको सहुलियत तथा

सुविधाको अतिरिक्त महानगरपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी थप सहुलियत, सुविधा तथा अनुदानप्रदान गर्न सक्ने छ।

परिच्छेद–८

विविध

५७. **ढुङ्गा, गिटी, बालुवा, माटोको उत्खनन, सङ्कलन, उपयोग, बिक्री तथा वितरण सम्बन्धमा** : (१) महानगरपालिका क्षेत्राधिकारभित्र रहेका ढुङ्गा, गिटी, बालुवा तथा माटोको उत्खनन, सङ्कलन, उपयोग, बिक्री तथा वितरणसम्बन्धी व्यवस्था सङ्घीय सरकारले जारी गरेको मापदण्डअनुरुप हुने छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्डको अधीनमा रही महानगरपालिकाले आफ्नो छुट्टै मापदण्ड र कार्यविधि बनाउन सक्ने छ।

५८. **भू-उपयोग योजना र भूमि व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन**ः सङ्घीय तथा प्रदेश कानुनको अधिनमा रही महानगरपालिकाले स्थानीय तहको भू-उपयोग योजना र भूमि व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने छ।

५९. **समन्वय र सहजीकरण गर्ने**ः वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षणसम्बन्धी राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक अभियानमा महानगरपालिकाले समन्वय तथा सहयोग गर्ने छ।

६०. **सर्वेक्षण**ः महानगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको वातावरणीय तथा जैविक विविधताको वस्तुस्थिति बुझ्न तथा यकिन गर्न आवधिक रुपमा तोकिएबमोजिमको ढाँचामा वातावरणीय तथा जैविक विविधता सर्वेक्षण गर्न सक्ने छ।

६१. **विद्युतीय सवारी साधन तथा स्वच्छ उर्जालाई प्राथमिकता:** काठमाडौं उपत्यकाको वायु प्रदुषण न्यूनीकरण गर्न विद्युतीय सवारी साधन, स्वच्छ उर्जाको प्रयोगलाई प्राथमिकता, प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने छ।

६२. **भूमिगत पानी पुनर्भरण:** (१) जमिनभित्रको पानीको सतहलाई घट्न नदिई काठमाडौंको प्राकृतिक अवस्थितिलाई अनुकूलन बनाउन भूमिगत पानी पुनर्भरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

(२) उपदफा(१) बमोजिमको भूमिगत पानी पुनर्भरणसम्बन्धी प्रक्रिया र कार्यक्रम तोकिएबमोजिम हुने छ।

६३. **प्लाष्टिकको झोला प्रयोगमा निषेध:** महानगरपालिकाले तोकेको मापदण्ड विपरीतका प्लाष्टिकजन्य झोलाको उत्पादन, आयात, बिक्री वितरण तथा प्रयोगलाई निषेध गरी प्रदुषण न्यूनीकरण गरिने छ।

६४. **हानिकारक भारी धातुको प्रयोगमा प्रतिबन्धः** तोकिएको मापदण्ड विपरीत हुने तथा मानव स्वास्थ्यलाई असर गर्ने हानिकारक भारी धातु (हेभि मेटल) हरुको उत्पादन, आयात तथा प्रयोगलाई निषेध गरिने छ ।

६५. **गुनासो व्यवस्थापन** : महानगरपालिकाले वातावरण, वातावरण संरक्षण तथा जैविक विविधतासम्बन्धी गुनासो सङ्कलन गर्ने र त्यसको सम्बोधन गर्ने जिम्मेवारी विभागीय प्रमुखको हुने छ ।

६६. **परामर्श लिन सक्ने** : नगर सभा, कार्यपालिका वा विभागले यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित विषयका विज्ञसँग सल्लाह र परामर्श लिन सक्ने छ ।

६७. **वातावरण पुरस्कार**: वातावरण र प्राकृतिक श्रोत संरक्षणको क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने कुनै व्यक्ति, सङ्घ संस्था वा निकायलाई महानगरपालिकाले वातावरण पुरस्कार प्रदान गर्न सक्ने छ ।

६८. **साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेः** महानगरपालिकाले नगर–नगर साझेदारी कार्यक्रममार्फत यस ऐन कार्यान्वयन गर्न साझेदारी गर्न सक्ने छ ।

६९. **अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने**: महानगरपालिकाले यस ऐनअन्तर्गत तोकिएको जिम्मेवारी तथा अधिकार विभागमा प्रत्यायोजन गर्न सक्ने छ ।

६६. **प्रचलित कानुनबमोजिम हुने**: यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐनबमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानुनबमोजिम हुने छ ।

७०. **नियम बनाउन सक्ने**: यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि महानगरपालिकाले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ र त्यस्तो नियम महानगरपालिकाको स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशनपश्चात लागु हुने छ ।

७१. **मापदण्ड, निर्देशिका र कार्यविधि बनाउन सक्ने**: यस ऐन कार्यान्वयनको लागि महानगरपालिकाले आवश्यक मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि बनाउन सक्ने छ ।